

OSTALE KRIVIČNOPRAVNE NAUKE

<https://doi.org/10.7251/CEST1322394D>

UDK 343.988:343.244

PRIMENA RESTORATIVNE PRAVDE NA ZLOČIN
MRŽNJE***Prof. dr Darko Dimovski**

vanredni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Trg Kralja Aleksandra Ujedinitelja 11.
Pravosudni istraživački centar, e-mail: darko@prafak.ni.ac.rs

LLM Dragana Milovanović

mładi istraživač - pripravnik, Inovacioni centar Univerziteta u Nišu, Univerzitetski trg 2, e-mail:
draganaamm@gmail.com

Apstrakt: Autori na početku rada ističu da je do inkriminacije zločina mržnje kroz zakonodavstva brojnih država širom sveta došlo tek tokom prošlog veka. Međutim, naširoko je prihvaćeno stanovište kriminologa o primeni restorativne pravde na zločin mržnje. Autori u ovom radu posebno ističu postojanje dva modela restorativne pravde i to diverzionog i terapeutskog, pri čemu pružaju detaljnija obrazloženja o svakom modelu pojedinačno. Takođe, autori daju obrazloženje predmetnih modela kad je u pitanju njihova primena u Republici Srbiji, a imajući u vidu važeće zakonske propise.

Ključne reči: zločin mržnje, diverzioni model, terapeutski model, restorativna pravda.

1. UVOD

Brojne države su tokom prošlog veka uvele u svoja zakonodavstva inkriminaciju zločina mržnje kao posebnog krivičnog dela ili kao obavezne otežavajuće okolnosti propisane odredbama krivičnog zakonodavstva ili decidiranim navođenjem kod pojedinih krivičnih dela. Posmatrajući kroz istoriju vršenje krivičnih dela, te povod i okolnosti na strani okrivljenih, nesporno je do inkriminacije moralo doći, imajući u vidu zastupljenost i učestalost vršenja krivičnih dela koja po elementima koji ih čine spadaju u zločin mržnje.

Posledice vršenja krivičnih dela javljaju se i na strani okrivljenog i na strani žrtve. S jedne strane, žrtva kao oštećeno lice proživljava brojne mentalne i emocionalne poteškoće, dok izvršilac dela nailazi na brojne poteškoće, što u toku samog izvršenja kazne, što u periodu postinstitucionalnog perioda i resocijalizacije, te potpunog prihvatanja od strane društva usled protivpravnog postupanja u prošlosti.

* Rad je nastao kao rezultat finansiranja Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS prema ugovoru evidencioni broj projekta бр. 451-03-68/2022-14/200120

Osim navedenih negativnih strana, nepochodno je napomenuti da su posledice po društvo takođe enormne. Pre svega, osim što vršenje dela usled zločina mržnje često ima za posledicu gubitak života žrtava, javlja se gubitak proizvodnje dobara ili pružanja određenih usluga žrtve. Takođe, izvršenje ovog oblika kriminaliteta nasilja proizvodi velike ekonomske gubitke usled neophodnosti aktivnog postupanja brojnih državnih organa i to: policijskih, tužilačkih i pravosudnih organa, penitencijarnih ustanova, zdravstvenih centara.

Usled svega navedenog, pojedini kriminolozi sve više zagovaraju primenu koncepta restorativne pravde kako bi se sporazumom između izvršioca, žrtve i lokalne zajednice pronašao odgovor na ovaj oblik kriminaliteta nasilja i kako bi se prevazišle sve njegove posledice. Ujedno, treba naglasiti da su se vremenom razvila dva oblika restorativne pravde - diverzion i terapeutski.

2. POJAM RESTORATIVNE PRAVDE

Krajem sedamdesetih godina XX veka dolazi do prve upotrebe pojma restorativne pravde. Kriminolog Brajtvajt (Braithwaite) ističe da je restorativna pravda proces čiji je cilj nadokada štete žrtvi, lokalnoj zajednici i učiniocu do koje je došlo izvršenjem krivičnog dela (Strickland, 2004: 1). Krivično pravo daje odgovor na pitanje o tome koji je zakon prekršen, koga je prekršio i koju krivičnu sankciju treba izreći izvršiocu krivičnog dela, da bi se postagla svrha izricanja krivičnih sankcija. Nasuprot retribuciji koja je zastupljena u sistemu krivičnog prava, restorativna pravda je usmerena interesima učinioca krivičnog dela, oštećenom licu i lokalnoj zajednici. Na taj način, restorativna pravda omogućava da navedeni subjekti donesu zajedničku odluku o društvenom odgovoru na tačno određeno krivično delo (Dimovski, Ilić, 2012: 90). Donekle slično pojmovno određenje pruža i penolog Maršal (Marshall), koji je istakao da je restorativna pravda proces kolektivnog pristupanja problemu od strane svih subjekata izvršenog krivičnog dela, kako bi se premostile posledice predmetnog dela, kao i implikacije tog dela u budućnosti.¹

Razmatrajući navedena određenja restorativne pravde, možemo zaključiti da svaka definicija ima istu polaznu osnovu - učešće i saglasnost kako delinkventa, tako i svih oštećenih lica: žrtve, njihovih porodica i prijatelja, kao i osoba iz društvene zajednice. S obzirom na to da je cilj restorativne pravde, između ostalog, popravljanje uništenih odnosa unutar zajednice, nesporno je da se iz tog razloga sam proces usmerava na potrebe:

---

¹ Prema: http://www.antonioacasella.eu/restorative/Marshall_1999-b.pdf, pristup dana 19. februara 2022. godine

- žrtve (kako bi se odgonetnulo koje je korake neophodno preduzeti radi povraćaja osećanja sigurnosti, te na koji način se može zaceliti trauma na strani oštećenog);
- delinkventa (na koji način predupređiti ponovno protivpravno postupanje; na koji način obezbediti postupanje delinkventa u saglasnosti sa postignutim dogovorom) i
- članova zajednice (na koji način im obezbediti osećaj sigurnosti; koje korake treba preduzeti za unapređenje stanja zajednice, tako da ima manje izgleda da se zločin dogodi u budućnosti).

3. MODELI RESTORATIVNE PRAVDE

Nakon uvođenja restorativne pravde kroz zakonodavstva zemalja širom sveta, iskristalisala su se dva modela restorativne pravde: diverzioni i terapijski. Iako ovaj institut, sam po sebi, ima određenu svrhu, ona se u potpunosti postiže upravo sveobuhvatnim pristupom - odnosno, egzistiranjem oba navedena modela.

Na samom početku, neophodno je raščlaniti, da se uloga diverzionog modela ispoljava pre pokretanja krivičnog postupka, dok terapijski model dobija na značaju nakon donošenja osuđujuće presude. Naime, svrha diverzionog modela ogleda se u zakonskoj mogućnosti da se izvrši skretanje krivičnog postupka, odnosno da se prema okrivljenom primene određene alternativne mere umesto sprovođenja krivičnog postupka i donošenja presude. Zagovornici ovog modela restorativne tvrde da je krivični postupak prepun određenih predrasuda, kao i da je prema pojedinim izvršiocima krivičnih dela bolje i efikasnije da se postupa van zidina penitencijarnih ustanova. Primenom diverzionog modela sudovi omogućava se rasterećenje sudova, čime se omogućava koncentracija njihovog rada na teže učinjena krivična dela. Primenom diverzionog modela restorativne pravde olakšava se resocijalizacija izvršioca krivičnog dela, pri čemu dolazi do pomirenja sa žrtvom i lokalnom zajednicom (Miller: 2011: 12). Međutim, uprkos nespornim prednostima primene ovog modela, neophodno je napomenuti da se istom pribegava kad su izvršena lakša krivična dela predviđena krivičnim zakonodavstvom. Ovakvo stanovište je naširoko prihvaćeno, jer se za teža krivična dela moraju primeniti stroge kazne, koje se izriču isključivo nakon sprovedenog krivičnog postupka, a sve to imajući u vidu činjenicu da u takvim slučajevima egzistira teža zapuštenost i abnormalnost u ponašanju i vrednostima okrivljenog, te bi bilo nelogično insistirati na blažoj reakciji države i zajednice prema okrivljenom.

Nasuprot diverzionom modelu, terapijski model restorativne pravde sprovodi se nakon sprovedenog krivičnog postupka, koji je okončan donošenjem osuđujuće presude, uz poklanjanje posebne pažnje žrtvi, s ciljem njenog

osnaživanja i prevazilaženja svih nedaća izvršenog krivičnog dela. Ovakav pristup je zapravo zaživeo donošenjem brojnih međunarodnih dokumenata, koji su istakli neophodnost sagledavanja žrtve u prvom redu, imajući u vidu činjenicu da je sama žrtva direktno pogođena protivpravnim ponašanjem zločinca, te da u najvećoj meri snosi štetu proisteklu iz krivičnog dela. U skladu sa tim, lokalna zajednica je sekundarna na listi oštećenih usled preduzetih protivpravnih radnji koje su u zakonu predviđene kao krivično delo. Ovaj model restorativne pravde ima čestu primenu kod krivičnih dela seksualnog nasilja, u kojima je učinilac lice muškog pola, dok žrtve su osobe ženskog pola, jer postoji nesrazmera u pogledu moći između učinioca i žrtve. Terapeutski model restorativne pravde se može primeniti i kod krivičnih dela sa smrtnih ishodom – ubistva.²

Osim što se razlikuje početak primene između ova dva modela, uočava se još jedna razlika. Diverzioni model restorativne pravde ne daje posebne rezultate u pogledu prevazilaženja odnosa nadmoći počinioca u odnosi na žrtvu, uz mogućnost reviktimizacije žrtve. Zbog navedenog, primena terapeutski model restorativne pravde dodatno dobija na značaju, jer se njegovom primenom u velikoj meri nadomešćuje nedostatke diverzionog modela i poklanja posebna pažnja potrebama žrtve rodno zasnovanog nasilja (Miller, 2011: 12).

4. PRIMERI DOBRE PRAKSE PRIMENE RESTORATIVNE PRAVDE NA ZLOČINE MRŽNJE

Godinama unazad, sprovedene su brojne kriminološke studije, koje su se okončale u vidu dokazivanja benefita sprovođenja postupka restorativne pravde na sve učesnike: kako izvršioca krivičnog dela, tako i na žrtvu i lokalnu zajednicu. Usled kasnije inkriminacije zločina mržnje, pojedini kriminolozi, poput već pomenutog Umbrejta (Umbreit), Gavrilidesa (Gavrieledes) i Koatesa (Coates), počeli da sprovode analizu slučajeva zločina mržnje kod kojih je primenjena restorativna pravda. Studije su pokazale da se barijere, koje postoje između

---

² Retributivna pravda, kao osnovni način reakcije države i društva na počinjeno ubistvo, nije davala adekvatne rezultate. Zbog toga su neki kriminolozi i penolozi veoma smelo predložili koncept restorativne pravde. To ne znači potpuno isključenje viševekovnog načina reakcije na najteže oblike kriminaliteta nasilja, već njihovo međusobno prelamanje. Tako je, prema profesoru Marku Umbrejt (Mark Umbreit), najbolji primer za koncept restorativne pravde ubistva slučaj Sare (Sarah), čiji je otac ubijen, i njegovog ubice po imenu Džef (Jeff). On je posle dvadesetogodišnje kazne zatvora stekao pravo na uslovni otpust. Čuvši za takvu mogućnost, Sara se osetila ranjivom i besnom. Potražila je pomoć profesora Umbrejta, koji je organizovao neku vrstu medijacije između nje i ubice. Sara je jedva posle 4 minuta uspeła da kaže kako se oseća. Nakon toga, Džef je ispričao svoju verziju događaja i kako je samo ubistvo imalo uticaj na njegov život. Na intervju u posle medijacije, Sara je rekla da je viđenje sa Džefom bilo kao hodanje kroz vatru koja odnosi njen bol (Dimovski, 2012: 3).

učesnika postupka restorativne pravde, mogu prevazići čime se ostvaruju svi benefiti primene ovakvog postupka (Hall, Corb, Giannasi, Grieve, 2004: 403).

Ukoliko govorimo o primeni restorativne pravde širom sveta, zbog izvršenja krivičnog dela usled motiva mržnje, možemo se najpre osvrnuti na Sjedinjene Američke Države. U okviru Ministarstva pravde SAD osnovan tzv. Community Relations Service (CRS) čiji je zadatak da omogući preporuke i servisne usluge žrtvama i lokalnoj zajednici, koji su se suočili sa izvršenjem zločina mržnje. Do zadovoljavajućih rezultata dolazi se primenom medijacije, čime se uspostavlja ponovna bezbednost u lokalnoj zajednici u kojoj je počinjen zločin mržnje; za ovakav rezultat neophodno je neposredno uključivanje ne samo žrtve i izvršioca zločina mržnje, već i lidera lokalne zajednice i predstavnika udruženja žrtva (Perry, 2009: 208). Međutim, ono što posebno zabrinjava jesu podaci iz 2020. godine, dobijeni od strane Federalnog istražnog biroa. Naime, došlo je do porasta krivičnih dela koji se svrstavaju u zločin mržnje, pri čemu je čak 62% žrtava bilo targetirano usled pripadnosti određenoj rasi i/ili etničke pripadnosti odnosno poreklu, što i dalje predstavlja najčešću motivaciju za ovakvo kriminalno ponašanje. Ovakav podatak, ukazuje na povećanje od čak 32% po ovom osnovu, u odnosu na 2019. godinu. Osim toga, drastično povećanje, od čak 49% u odnosu na 2019. godinu, beleži se u 2020. godini, gde je zločin mržnje zabeležen najčešće u zločinima izvršenim prema žrtvama koje čine crnci ili Afroamerikanci.³

Kako bismo dodatno ukazali na značaj CRS-a, predstavimo u kratkim crtama zločin mržnje koji se dogodio u maju 1999. godine na Univerzitetu Oregon u Sjedinjenim Američkim Državama. Naime, na Univerzitetu su se desili rasistički govori koji su obuhvatili i slanje elektronske pošte sa rasističkim sadržajem, što je na kraju, pod pritiskom protesta studenata, uslovalo hapšenje 31 studenta koji su odbili da napuste zgradu Univerziteta tokom perioda od osam sati. Zbog toga su kontaktirani stručnjaci CRS-a, kako bi sproveli postupak medijacije. Anagažovanjem ovih stručnjaka, sprečena je eskalacija sukoba (Altschiller, 2005: 124).

U skladu sa istaknutim prednosima medijacije, značajno je navesti kriminološku studiju, sprovedenu od strane Mark Voltersa (Marc Walters) i Karolin Holi (Carolyn Hoyle), koja se odnosi na analizu projekta pod nazivom Hate Crime Project kojim je rukovodilo tzv. Community Mediation Centre u južnom delu Londona. Naime, njih dvoje su intervjuisali 23 učesnika postupka medijacije, pri čemu je 17 iskazalo svoje zadovoljstvo njegovom primenom, jer je isti doprineo njihovom boljem emocionalnom stanju. Ujedno, kod 15 žrtava zločina mržnje došlo je usled postupka medijacije do smanjenje anksioznosti, dok je kod

³ Prema: <https://www.justice.gov/crs/highlights/2020-hate-crimes-statistics>, pristup dana 16.02.2022. godine

četnaestoro smanjen osećaj besa prema izvršiocu zločina mržnje. Od ukupnog broja intervjuisanih, kod njih 13 se, kao posledica medijacije, javio manji osećaj straha prema zločincu (Hall et. al., 2004: 403).

Kriminolog Koates je, zajedno sa svojim saradnicima, vršio analizu slučajeva primene restorativne pravde na izvršene zločina mržnje. Jedan od slučajeva, koji se izdvaja po svojim karakteristikama, odnosi se na pretnje smrću upućene pripadnicima tzv. Islamskog kulturnog centra u Oregonu od strane jedne osobe nakon terorističkih napada na Sjedinjene Američke Države 11. septembra 2001. godine. Društveni odgovor na ovaj događaj ogledao su u organizovanju postupka medijacije između izvršioca krivičnog dela, sa jedne strane, i žrtve i njegove porodice, sa druge strane. Iako je na prvom sastanku povodom medijacije izvršilac krivičnog dela pokazao određene znakove kajanja, obe strane u postupku ovog oblika restorativne pravde saglasili su se da je potrebno uložiti dodatni napor kako bi se prevazišla emocionalna razlika koja postoji između njih. Razlog postojanja neslaganja na kraju prvog sastanka manifestovao se u tome što je jedan učesnik sa strane oštećenih lica rekao da je izvršilac očigledno roditelj koji se na neadekvatan način brinuo o svom preminulom detetu, dok je istovremeno izvršilac izbegavao da ostvari kontakt očima sa drugom stranom. Na drugom sastanku atmosfera je popravljena na taj način što je izvršilac stekao dodatno poverenje u suprotnu stranu, te je ispričao svoje u vezi gubitka deteta, pri čemu je posvetio posebnu pažnju svojim osećanjima koja su doprinela tome da ima neprijateljski stav prema svojoj okolini. Na kraju postupka medijacije izvršilac je prihvatio odgovornost za svoje ponašanje i izvinio se žrtvi i njegovoj porodici. Ujedno, medijacijom je dogovoreno da izvršilac, kao način da ispravi posledice svog ponašanja, posećuje predavanja o islamu i da ujedno odlazi na kurs o kontrolisanju besa. Na kraju dogovor je obuhvatao obavezu izvršioca da dobrovoljno obavlja određene poslove u penitencijarnoj ustanovi namenjenoj maloletnicima. Benefiti sprovedenog postupka medijacije, kako je to istakao kriminolog Koates, ogledali su se u razvoju humanijeg odnosa svake od strana prema drugoj strani, razvoju empatije i mogućnošću da svaka strana nastavi svoj život na jedan pozitivniji i mirniji način (Hall et. al., 2004: 403).

Sprovedena kvalitativna istraživanja o primeni restorativne pravde na slučajevne zločina mržnje ukazala su na postojanje određenih varijabli od kojih direktno zavisi uspešnost emocionalnog oporavka žrtve ovog oblika kriminaliteta nasilja i sprečavanje u budućnosti vršenja istog ili sličnog krivičnog dela. Naime, kao varijable izdvojili su se sledeće činjenice: postojanje mogućnosti učestvovanja u postupku medijacije, davanje objašnjenja suprotnoj strani kako je izvršenje zločina mržnje uticalo na njen život, pokušaj razumevanja emocionalnog stanja

suprotne strane u postupku medijacije, dobijanje podrške od strane medijatora kako bi se prevazišle sve postojeće razlike između učesnika u postupku medijacije, težnja da se poprave posledice izvršenog zločina mržnje, kao i obećanje izvršioca da se nekonformističko ponašanje u budućnosti neće ponoviti (Hall et. al., 2004: 403).

5. PRIMENA DIVERZIONOG MODELA RESTORATIVNE PRAVDE NA ZLOČINE MRŽNJE U REPUBLICI SRBIJI

Primenom načela oportuniteta, javni tužilac u Republici Srbiji može da odloži krivično gonjenje prema osumnjičenima za krivična dela za koje je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, ako osumnjičeni prihvati da ispuni jednu ili više obaveza: 1) da otkloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela ili da naknadi pričinjenu štetu; 2) da na račun propisan za uplatu javnih prihoda uplati određeni novčani iznos, koji se koristi za humanitarne ili druge javne svrhe; 3) da obavi određeni društvenokorisni ili humanitarni rad; 4) da ispuni dospele obaveze izdržavanja; 5) da se podvrgne odvikavanju od alkohola ili opojnih droga; 6) da se podvrgne psihosocijalnom tretmanu radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja; 7) da izvrši obavezu ustanovljenu pravnosnažnom odlukom suda, odnosno poštuje ograničenje utvrđeno pravnosnažnom sudskom odlukom.⁴

Javni tužilac je u obavezi da u naredbi o odlaganju krivičnog gonjenja, odredi i rok u kojem osumnjičeni mora da izvrši preuzetu obavezu, pri čemu rok ne može biti duži od godinu dana. Ispunjenje obaveze rađa dužnost na strani javnog tužioca da rešenjem odbaci krivičnu prijavu i o tome obavestiti oštećenog, usled čega isti ne može da preuzme krivično gonjenje.

Novelacijama Krivičnog zakonika je 2012. godine propisano da, ako je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud mora ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela.⁵ Na ovaj način proširen je dijapazon krivičnih dela kod kojih je mržnja, pored krivičnih dela izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti i rasne i druge diskriminacije, motiv izvršenja krivičnih dela, čime je pojačana državna represija protiv izvršenja zločina mržnje. Međutim, uprkos ovakvoj volji zakonodavca, tek je 2018. godine doneta prva pravnosnažna presuda u Republici Srbiji, gde je lice osuđeno zbog krivičnog dela – zločina iz mržnje. Naime, u predmetnom slučaju Prvi osnovni sud u Beogradu je prvi put imao u vidu

⁴ Čl. 283. Zakonika o krivičnom postupku. „Sl. glasnik RS“, br. 72/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - Odluka US i 62/2021 - Odluka US

⁵ Čl. 54a Krivičnog zakonika, „Sl. glasnik RS“. br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

motiv prilikom određivanja kazne osuđenom licu, kojem se stavljalo na teret da je izvršio krivično delo nasilje u porodici, koje je bilo motivisano činjenicom da je žrtva pripadnik LGBT populacije. Imajući u vidu činjenicu da skoro 40% pripadnika LGBT populacije biva u nekom periodu života žrtva nasilja koje se može svrstati u zločine mržnje, Komitet pravnika za ljudska prava je istakao nesporan stav, a to je da ovako doneta presuda može pozitivno uticati na sve potencijalne slučajeve u budućnosti, koje čine navedeni elementi i motivi.⁶

Analizom evolucije načela oportuniteta možemo doći do zaključka da po rešenju iz Zakonika o krivičnom postupku iz 2001. godine⁷ bilo propisano da je bila potrebna prethodna saglasnost oštećenog kako bi se primenile neke od predviđenih obaveza, kao što su plaćanje novčanog iznosa u humanitarne svrhe, kakvoj humanitarnoj organizaciji, fondu ili javnoj ustanovi, kao i da se osumnjičeni obavi društveno korisni ili humanitarni rad. Kako restorativna pravda zahteva postojanje uključenosti oštećenog u stvaranje dogovora o odgovoru društva na izvršeno krivično delo sa izvršiocem krivičnog dela i lokalnom zajednicom, koji se u ovom slučaju otelotvoruju u javnom tužiocu, možemo zaključiti da je ovakvo rešenje bilo dobro. Međutim, kasnijim izmenama ZKP, ali i donošenjem novog Zakonika o krivičnom postupku iz 2011. godine više se ne zahteva dobijanje prethodne saglasnosti oštećenog kako bi se primenio oportunitet, čime se ostvaruje još veća efikasnost u procesuiranju krivičnih dela. Polazeći od društvene opasnosti zločina mržnje, kao i posledica njegovih izvršenja, koja se otelotvoruju u brojnim mentalnim i emocionalnim teškoćama kod žrtava, ali i šire društvene uznemirenosti pripadnika iste grupe u kojoj je član i sama žrtva konkretnog krivičnog dela, može se istaći argument da odluku o odlaganju krivičnog gonjenja treba usloviti prethodnim pristankom žrtve konkretnog zločina mržnje. Na taj način zakonodavac bi pokazao veći stepen krivičnopravne zaštite lica iz određenih društvenih grupa koje su često ugrožene krivičnim delima izvršenim iz motiva mržnje, iako je intencija zakonodavca da se u poslednjem periodu teži većoj efikasnosti krivičnog postupka koja se ogleda, između ostalog, i nepostojanjem dobijanja prethodne saglasnosti oštećenog kako bi se odustalo od krivičnog gonjenja od strane javnog tužioca.

Ipak, naglašavamo da nije za očekivati da zakonodavac izrazi volju za vraćanje na staro zakonsko rešenje ukoliko sve posmatramo kroz poglavlje 23. u postupku pristupanja Evropskoj uniji. Naime, takozvani skrining poglavlja 23.

⁶ Prema: <https://www.yucom.org.rs/prva-presuda-za-zlocin-iz-mrznje-u-srbiji/>, pristup 18. februar 2022. godine

⁷ Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni list SRJ“, br. 70/2001 i 68/2002 i „Sl. glasnik RS“, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – drugi zakon, 49/2007, 20/2009 – drugi zakon, 72/2009 i 76/2010.

odnosi se i na efikasnost krivičnih postupaka. Vraćanjem na prethodno zakonsko rešenje o primeni oportuniteta pristankom žrtve konkretnog zločina mržnje samo bismo smanjili obim uticaja instituta uslovnog odlaganja krivičnog postupka na efikasnost rešavanja predmeta u krivičnim stvarima. Ujedno, kao protivargument stavu da je neophodno postojanje prethodnog pristanka oštećenog radi primene oportunitet može se izneti shvatanje da, čak i da zakonodavac prihvati ovakav stav, na taj način se neće na dovoljno dobar način sagledati specifične potrebe oštećenog (žrtve) usled izvršenja zločina mržnje, kao i da se neće na taj način dati mogućnost oštećenom na ravnopravno učestvovanje u stvaranju zajedničkog odgovora na izvršeno krivično delo.

Posmatranjem načela oportuniteta kroz prizmu zločina mržnje možemo videti da je zakonodavac predvideo kao jednu od obaveza podvrgavanje psihosocijalnom tretmanu radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja. Drugim rečima, za krivična dela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora za pet godina, a kod kojih je motiv izvršenja krivičnog dela mržnja, osumnjičeni se može uputiti na psihosocijalni tretman radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja, što je u konkretnom slučaju mržnja. Međutim, treba naglasiti da ograničavanjem primene oportuniteta na krivična dela za koje je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina znatno smanjen obim primene načela oportuniteta na druga krivična dela za koja ja propisana teža krivična sankcija, a izvršena su iz motiva mržnje, kao što je na primer za krivično delo teška telesna povreda za koje je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina.

Pored normativnog ograničenja primene diverzionog modela restorativne pravde na slučajeve zločina mržnje postoje i faktička ograničenja. Naime, do sada centri za socijalni rad kao ustanove nadležne da se bave otklanjanjem uzroka nasilničkog ponašanja nisu pokrenuli odgovarajući program koji bi se bavio ovim poslom kod izvršilaca zločina mržnje. Do sada je Republika Srbija tokom 2012. godine pokrenula projekat pod nazivom „Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja” u centrima za socijalni rad u Beogradu, Nišu i Kragujevcu. Ovim projektom se pružao odgovarajući tretman muškim izvršiocima nasilja u partnerskim odnosima. Zaustavljanje i sprečavanje nasilja u partnerskim odnosima u porodici i zaštita žrtava od nasilja u porodici, kako je propisano u projektu, primenom načela oportuniteta u vidu obaveze otklanjanja uzorka nasilničkog ponašanja, je opšti cilj projekta (Dimovski, 2015: 429-430). Na ovaj način Republika Srbija je omogućila primenu obaveze otklanjanja uzorka nasilničkog ponašanja samo kod krivičnih dela nasilja u porodici izvršenih od strane muškaraca. Iako ovo krivično delo može biti u određenim slučajevima izvršeno usled motiva

mržnje, ono predstavlja samo jedno od brojnih drugih krivičnih dela koja bismo mogli podvesti pod zločin mržnje.

Postojanje formalnih i faktičkih prepreka za primenu diverzionog modela restorativne pravde na slučajeve zločina mržnje ukazuju nam na trenutnu nemogućnost primene ovog modela za ovaj oblik kriminaliteta nasilja u punom obimu. Neke prepreke se mogu otkloniti promenom zakonskih rešenja i većom agilnošću organa socijalne zaštite u pogledu primene novih programa za otklanjanje uzroka nasilničkog ponašanja, dok se neke prepreke ne mogu otkloniti, jer mora postojati određena granica u vezi krivičnih dela koja mogu potpasti pod primenu načela oportuniteta – granica na krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina.

6. PRIMENA TERAPEUTSKOG MODELA RESTORATIVNE PRAVDE NA ZLOČINE MRŽNJE U REPUBLICI SRBIJI

Naspram diverzionog modela, javlja se terapijski model restorativne pravde čija se suština ogleda u tome da se žrtva osnaži radi prevazilaženja poteškoća i posledica proisteklih usled izvršenog krivičnog dela, što analogno tome znači da se isti primenjuje isključivo nakon sprovedenog krivičnog postupka i donošenja osuđujuće presude.

Jedna od mogućnosti aktiviranja ovog modela jeste nakon izricanja određenih krivičnih sankcija, pri čemu u zavisnosti od izrečene krivične sankcije postoji uslovljenost u vezi načina njegove implementacije. Naime, ukoliko je za konkretan zločin mržnje izrečena kazna zatvora neminovno se nameće da se terapijski model restorativne pravde može sprovesti u penitencijarnim ustanovama. Druga mogućnost njegovog sprovođenja je u slučaju izricanja uslovne osude. Stoga u narednom delu rada autor će izneti osnovne postavke primene terapijskog modela restorativne pravde nakon izvršenog krivičnog dela, koje se može podvesti pod zločin mržnje, u slučaju izricanja kazne zatvora radi ostvarivanja uslovnog otpusta, kao i modela koji se primenjuje tokom postpenalnog tretmana ili uslovne osude.

Vremenom se u penitencijarnim ustanovama razvilo nekoliko varijanti terapijskog modela restorativne pravde u zavisnosti od cilja kojim se teži, pri čemu je neophodno naglasiti da se ne može svaka varijanta primeniti u slučaju izricanja kazna zatvora kao kazna zbog izvršenog zločina mržnje. Kao varijante terapijskog modela restorativne pravde u penitencijarnim ustanovama možemo navesti: 1) restorativna pravda kojom se teži razvoju svesti i empatije kod osuđenika o žrtvama krivičnih dela; 2) restorativna pravda u kojoj se omogućava

osuđenima da se iskupe za izvršeno krivično delo svojim žrtvama; 3) restorativna pravda koja za cilj ima olakšavanje posredovanja između osuđenika, sa jedne strane i žrtava krivičnih dela, porodica žrtva, kao i zajednice, sa druge strane; 4) restorativna pravda, čiji se cilj ogleda u jačanju veza penitencijarnih ustanova i lokalnih zajednica u kojima se one nalaze, naročito je razvijena u Ujedinjenom Kraljevstvu; 5) razvitak kulture u penitencijarnim uslovima u kojima je moguće sve konflikte rešiti na miran način označava cilj restorativne pravde i 6) stvaranje atmosfere i okolnosti u penitencijarnim ustanovama na osnovu kojih se očekuje samopromena osuđenika predstavlja poslednji cilj restorativne pravde (Van Ness, 2005: 2-4).

Detaljnija analiza varijanti terapijskog modela restorativne pravde ukazuje nam da pojedine varijante, poput restorativne pravde, čiji se cilj ogleda u jačanju veza penitencijarnih ustanova i lokalnih zajednica, stvaranje atmosfere i okolnosti u penitencijarnim ustanovama na osnovu kojih se očekuje samopromena osuđenika predstavlja poslednji cilj restorativne pravde, kao i razvitak kulture u penitencijarnim uslovima u kojima je moguće sve konflikte rešiti na miran način, ne mogu imati primenu kod zatvorenika osuđenih zbog izvršenog krivičnog dela iz motiva mržnje (Dimovski, Kostić, 2015: 687-701). Ipak pojedine varijante terapijskog modela restorativne pravde se mogu koristiti kod zločina mržnje, pri čemu se primena ovog modela ostvaruje u penitencijarnim ustanovama. Pre toga treba naglasiti da se određene varijante terapijskog modela, poput restorativne pravde kojom se teži razvoju svesti i empatije kod osuđenika o žrtvama krivičnih dela ili restorativne pravde u kojoj se omogućava osuđenima da se iskupe za izvršeno krivično delo svojim žrtvama, mogu primeniti na osuđenike zbog izvršenog zločina mržnje ne kao pojedinačni ciljevi, već kao ciljevi kojima se istovremeno teži. Drugim rečima, treba raditi u postupku primene restorativne pravde u penitencijarnim ustanovama na osuđenike zbog izvršenog zločina mržnje na ostvarivanju i empatije i nadoknadi pričinjenje štete usled krivičnog dela. Ujedno, treba raditi iskoristiti pozitivna iskustva u vezi primene ovih varijanti kako bi se u penitencijarnim ustanovama razradio terapijski model restorativne pravde koji bi dao dobre rezultate na slučajeve zločina mržnje.

Iako nisu prvobitno namenjene primeni na zločine mržnje, restorativna pravda koja za cilj ima olakšavanje posredovanja između osuđenika, sa jedne strane, i žrtava krivičnih dela, porodica žrtva, kao i zajednice, sa druge strane, može imati primenu u slučaju donošenja osuđujuće presude na kaznu zatvoru zbog izvršenja zločina mržnje.

Kao pitanje se nameće činjenica ko bi sprovodio postupak restorativne pravde u penitencijarnim ustanovama u Republici Srbiji. Jedno od nespornih

rešenja jeste Služba za tretman, u okviru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, koja je predviđena članom 19. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija,⁸ što iziskuje prethodnu, specijalnu, obuku pripadnika službe za tretman u vezi osnova restorativne pravde, njenih oblika i ciljeva. Naime, odredbama člana 20. navedenog zakona, decidirano se navodi da Služba za tretman procenjuje individualne potrebe, kapacitete za promenu i stepen rizika osuđenog za ponavljanje krivičnog dela, kao i da utvrđuje i sprovodi individualizovani program postupanja i primenjuje metode i postupke u cilju ostvarivanja individualne prevencije. Osim toga, u delatnost ove Službe spada i utvrđivanje programa postupanja prema osuđenom, kao i usklađivanje rada ostalih službi i drugih učesnika u sprovođenju programa, te obavlja i druge poslove određene ovim zakonom. Ovakva regulacija ostavlja prostor za ekstenzivno tumačenje i povlačenje rešenja razvijen u američkoj državi, koji se sastoji u tome da žrtva ima na raspolaganju mogućnost insistiranja sprovođenja restorativne pravde, čemu se teži izbegavanju sekundarne viktimizacije. Naime, iako postupak ne pokreće sam osuđeni, već žrtva, ovakvim rešenjem se upravo postiže svrha terapijskog modela, gde je primarno stanje žrtve nakon pretrpljenih posledica krivičnog dela, dok se sa druge strane samim prihvatom osuđenog nakon pomirenja, otvara mogućnost i njegovog potpunijeg prihvata od strane lokalne zajednice.

Kao primer za uspešnu realizaciju postupka restorativne pravde, usled upotrebe terapijskog modela, može poslužiti postupak medijacije koji se sprovodio u vaspitno-popravnim domu u Kruševcu (Dimovski, Ilić, 2012: 89-116), pri čemu ovakav postupak primenjivao između štićenika ove ustanove. Međutim, iako se navedeni postupak nije očigledno sprovodio između osuđenog i žrtve usled izvršenog zločina mržnje, postupak medijacije ko se sprovodio u VPD u Kruševcu, može da ukaže na osnovne smernice radi razvitka uspešnog modela restorativne pravde u penitencijarnim ustanovama zbog izvršenog zločina mržnje.

Uspešno sproveden postupak restorativne pravde utiče na odluku nadležnih organa u vezi davanja uslovnog otpusta (Van Ness, 2005: 3). Ovo zahteva promenu člana 46. stav 1. Krivičnog zakonika (u daljem tekstu KZ)⁹ u vezi uslova koji će se uzeti u obzir prilikom donošenja odluke o davanju uslovnog otpusta. Iako je moguće uspešno sproveden postupak restorativne pravde podvesti pod druge okolnosti koje pokazuju da je u odnosu na njega postignuta svrha kažnjavanja, bilo bi celishodno radi nomotehničkog uređenja zakonske norme uvesti da je moguće ceniti i uspešnost postupka restorativne pravde u slučaju da je on sproveden.

⁸ Čl. 10. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, "Sl. glasnik RS", br. 55/2014 i 35/2019.

⁹ Čl. 46. stav 1. Krivičnog zakonika, Sl. glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019

Jedna od zamerki navedenom primeru je činjenica da se pojedini osuđenici mogu ponašati oportuno, zarad dobijanja uslovnog otpusta sa izdržavanja kazne zatvora. Međutim, treba napomenuti da je usled mogućeg manipulativnog ponašanja osuđenog moguće razmišljati da se postupak restorativne pravde primenjuje tek nakon izlaska osuđenika iz zatvora, s ciljem davanja podrške uslovno otpuštenim osuđenima zarad njihove pune integracije u društvo. Na ovaj način dolazimo do naredne mogućnosti primene restorativne pravde na slučajeve zločina mržnje - restorativna pravda koja se primenjuje tokom postpenalnog tretmana.

Shodno prethodnom navedenim okolnostima, uspešnost procesa restorativne pravde nije uslov za dobijanje uslovnog otpusta, već razlog njegovog eventualnog opoziva. Naime, osnov za ovakvo razmišljanje već postoji, jer je moguće da nadležni sud odredi da je osuđeni dužan da ispuni obaveze, koje su obuhvaćene zaštitnim nadzorom, predviđene krivičnopravnim odredbama, kako bi bio otpušten za izdržavanja kazne zatvora (član 46. stav 3. i član 73. KZ). Ukoliko uslovno otpušteni ne ispuni obavezu koje mu je sud odredio u skladu sa članom 46. stav 3. ovog zakonika, sud može opozvati uslovni otpust. Sa razlogom se postavlja pitanje da li je moguće da uspešan postupak restorativne pravde predstavlja osnov za eventualni opoziv uslovnog otpusta, shodno normativnim rešenjima koja postoje u sadašnjem Krivičnom zakoniku. Pažljivom analizom možemo videti da osnov za ovakvo tumačenje uslova uz člana 46. stava 3. već postoji. Tako je u članu 73. KZ propisano, između ostalog, da zaštitni nadzor kod uslovne osude može obuhvatiti otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela. Pojam izmirenja se može, između ostalog, ticati postupka medijacije, kao jednog od oblika restorativne pravde, što je moguće podvesti pod zakonski izraz iz člana 46. stav 3. KZ - obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama. Na taj način je moguće opozvati uslovni otpust ukoliko se uslovno otpušteni ne izmiri sa žrtvom učinjenog krivičnog dela, odnosno ne otkloni ili ublaži štetu pričinjenu izvršenim krivičnim delo. Međutim, postavlja se još jedno pitanje. Da li žrtva izvršenog zločina mržnje može svojim ponašanjem dovesti do toga da postupak restorativne pravde bude neuspešan, te rezultirati eventualnim opozivom uslovnog otpusta? Kako je odgovor da, neophodno je da medijatori budu naročito oprezni da unapred procene motivaciju žrtve izvršenog zločina mržnje, jer je moguće da kod njega postoji motiv osvete prema izvršiocu zločina mržnje. Ovo zahteva postojanje iskusnih i posvećenih medijatora.

Kao poslednju mogućnost primene restorativne pravde na zločin mržnje, istakli smo situaciju kod izricanja uslovne osude. Naime, u skladu sa prethodno datim objašnjenjima o mogućnosti primene restorativne pravde na zločin mržnje

tokom postpenalne pomoći, u slučaju izricanja uslovne osude, sud može odrediti zaštitni nadzor koji se, između ostalog, može otelotvoriti i u obavezi otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela. Kako je ovaj način primene restorativne pravde već objašnjen, autori se neće upuštati u detaljnije argumentovanje i način njegove primene.

7. ZAKLJUČAK

Početak 60-ih godina prošlog veka obiluje primenom retributivne pravde, kao osnovnim načinom reakcije na zločin mržnje. Uvođenjem restorativne pravde omogućila se njena primena i na slučajeve zločina mržnje bez obzira što se zbog motiva vršenja ovih krivičnih dela može reagovati i izvršenjem krivičnih sankcija. U radu je naglašeno da postoje dva modela restorativne pravde: diverzion i terapijski. Kako je svrha diverzionog modela izbegavanje vođenja krivičnog postupka, samim tim i izricanja krivičnih sankcija, jasno proizilazi da se diverzion model restorativne pravde sprovodi umesto retributivne pravde. S druge strane, terapijski model je isprepleten sa primenom retributivne pravde, jer se sprovodi posle okončanja krivičnog postupka izricanjem osuđujuće presude, u čemu se sve ogleda retributivna pravda.

Autori su u radu pokušali da prikažu primenu modela restorativne pravde u predmetima gde egzistira zločin mržnje, a sve to analiziraju postojeće krivično zakonodavstvo u Republike Srbije. Diverzion model restorativne pravde pronalazi svoje utemeljenje imajući u vidu proklamovano načelo oportuniteta članom 283. ZKP-a. Ukoliko bi se načelo oportuniteta posmatralo kroz prizmu zločina mržnje, može se zaključiti da postoji zakonom adekvatno određena obaveza - otklanjanje uzroka nasilničkog ponašanja. Ipak, treba biti naročito oprezan u pružanju odgovora na pitanje da li se postojeća obaveza može primeniti u punom obimu kod zločina mržnje. Naime, autori su u radu ukazali na postojanje kako formalnih, tako i faktičkih ograničenja primene ove obaveze kod ovog oblika kriminaliteta nasilja. Prema shvatanju autora, primena terapijskog modela restorativne pravde na zločine mržnje, može se odnositi na slučajeve izricanja kazne zatvora radi ostvarivanja uslovnog otpusta, kao modela koji se primenjuje tokom postpenalnog tretmana ili uslovne osude. Kod nekih od mogućnosti primene terapijskog modela restorativne pravde neophodno je preuzeti pozitivna iskustva iz drugih zemalja, a kod pojedinih je potrebno primeni zakonske norme.

Na samom kraju ovog rado, autori naglašavaju da je Republika Srbija nedavno uvrstila posebnu zakonsku normu u vezi zločina mržnje u svoje zakonodavstvo. Shodno navedenom, jasno je iz kog razloga se modeli restorativne

pravde nisu primenjivali na slučajeve zločina mržnje. Usled navedenih činjenica, ovaj rad treba da posluži kao smernica primene restorativne pravde na navedeni oblik kriminaliteta nasilja.

Literatura:

- Altschiller, D. (2005). *Hate Crimes: A Reference Handbook*, Santa Barbara: ABC-CLIO;
- Coward, S. (2000). *Restorative Justice in Cases of Domestic Violence: Healing Justice- Directed Interdisciplinary Studies*, Ottawa: Carleton University;
- Dimovski, D. (2012). *Kriminološko određenje ubistva – doktorska disertacija*, Niš: Pravni fakultet u Nišu;
- Dimovski, D. (2015). *Restorativna pravda u funkciji zaštite od nasilja u porodici*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, Niš: Pravni fakultet u Nišu;
- Dimovski, D., Ilić, I. (2012). *Mogućnosti primene instrumenata restorativne pravde u krivičnom postupku prema maloletnicima, Krivičnopravni položaj i socijalnopravna zaštita maloletnika*, Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu i Centar za socijalni rad „Sveti Sava“.
- Dimovski, D., Kostić, M. (2015). *Restorativna pravda u penitencijarnim ustanovama, Suđenje u razumnom roku i drugi krivičnopravni instrumenti adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet / LV redovno godišnje savetovanje udruženja*, Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu;
- Elrod, P., Ryder, S. (2004). *Juvenile Justice: A Social, Historical, and Legal Perspective*, Burlington: Jones & Bartlett Learning, Burlington;
- Hall, N., Corb, A., Giannasi, P., Grieve, J. (2014). *The Routledge International Handbook on Hate Crime*, London: Routledge, London;
- Krivični zakonik, Sl. glasnik RS, br. br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019;
- Miller, S. (2011). *After the crime: The power of restorative justice dialogues between victims and violent offenders*, New York: New York University Press;
- Perry, B. (2009). *Hate Crime*, Westport: Greenwood Publishing Group;
- Prema: http://www.antonioacasella.eu/restorative/Marshall_1999-b.pdf, pristup dana 19. februara 2022. godine
- Prema: <https://www.justice.gov/crs/highlights/2020-hate-crimes-statistics>, pristup dana 16.02.2022. godine
- Prema: <https://www.yucom.org.rs/prva-presuda-za-zlocin-iz-mrznje-u-srbiji/>, pristup 18. februar 2022. godine
- Strickland, A. (2004). *Restorative justice*, New York: Petera Lang Publishing;
- Van Ness, D. (2005) *Restorative Justice in Prisons*. Retrieved 25, January 2014, from http://www.restorativejustice.org/editions/2005/july05/2005-0621.9036003387/at_download/file
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Sl. glasnik RS, br. 55/2014 i 35/2019;
- Zakonik o krivičnom postupku, Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - Odluka US i 62/2021 - Odluka US).
- Zakonik o krivičnom postupku, Službeni.list SRJ, br. 70/2001 i 68/2002 i „Službeni glasnik RS“, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – drugi zakon, 49/2007, 20/2009 – drugi zakon, 72/2009 i 76/2010;

APPLICATION OF RESTORATIVE JUSTICE AT THE HATE CRIME CASES

Prof. dr Darko Dimovski

*Associate Professor, Faculty of Law, University of Niš. Judicial research center,
darko@prafak.ni.ac.rs*

LLM Dragana Milovanović

Young researcher, Innovation Centar at University of Niš, draganaamm@gmail.com

Abstract: *At the beginning of this paper, the authors are point out that the incrimination of hate crimes through the legislation of many countries around the world occurred during the last century. However, the oppinion of criminologists on the application of restorative justice to hate crimes is widely accepted. In this paper, the authors emphasize the existence of two models of restorative justice, diversionary and therapeutic, providing more detailed explanations of each model individually. Also, the authors give an explanation of the subject models when it comes to their application in the Republic of Serbia, having in mind the current legal regulations.*

Key words: *hate crime, diversionary model, therapeutic model, restorative justice.*